

הקדמה

ארגון בראש – תהליך התפתחותו של ארגון המורים העל-יסודיים

מאת: עמנואל תמיר

מרביתנו מתעניינים בנעשה במערכת החינוך כאשר ילדנו נמצאים בגן או בבית הספר. ההתעניינות שלנו היא אינטואיטיבית, וממוקדת בציפייה ש"הילד יהיה מאושר בבית הספר, שיהיו לו חברים, שילמד, ירכוש כלים לחיים". יש המקווים גם כי הילד יאמץ כללי התנהגות נורמטיביים ונאותים, כלומר, ש"ילמד להתנהג כמו בן אדם". על אף היצף המידע וריבוי ערוצי התקשורת במאה העשרים ואחת, ההיכרות של רובנו עם "מערכת החינוך" היא עמומה וחלקית מאד. גם הדימוי של בית הספר, ומה שהוא מסוגל לחולל לנפשו של ילדנו, הוא דימוי שמושפע מזיכרונות נוסטלגיים כאלו או אחרים, שלנו כילדים לפני שלושים שנים, עם עדכון מסוים של מה שאנחנו רואים כשאנחנו מגיחים ליום הורים או לשיחה עם המורה. והמורה? יש הנאנחים בשלב זה, "נו טוב, הוא לא המורה של פעם", זאת כולם יודעים. "כי פעם היה אחרת, למורה היה מעמד". זו טיבה של נוסטלגיה. אם תשאלו באופן מקרי אדם בישראל, מה הוא יודע על ארגוני מורים? סביר כי יגרד בפדחתו, וימלמל משהו שקשור למעמד המורה, לשכר הנמוך של המורים, ולשביתות שמתרחשות בכל תחילת שנה. יתכן שיזכיר כי ישנם שני ארגוני מורים. לא מן הנמנע שיעלה חיוך של ניצחון בפניו של הנשאל, כי בשנתיים האחרונות הוא אפילו זוכר את שמות העומדים בראש הארגונים. אותו משיב יאמר אולי גם משהו על רפורמות, והפגנות...

המציאות הרבה יותר מורכבת, תוססת, צבעונית ומלאה התרחשויות. המורים אינם מיקשה אחת, והדמיון שבין שני ארגוני המורים במדינת ישראל אינו כה רב, לפחות בעשור האחרון. הספר עוסק בארגון המורים העל יסודי, שהשפעתו על מערכת החינוך לא מוכרת למרבית הציבור. ההחלטות והפעולות של הארגון לאורך השנים, הן בעלות השפעה, לא רק אי שם בין המסדרונות של מקבלי החלטות, אלא גם על בית הספר הקרוב, על המורים שמלמדים את ילדנו, ובמקרים רבים אפילו על הסיכוי שהילד הפרטי שלנו יעדיף וילמד מקצוע מסוים, על פני מקצוע אחר. הספר שובר מיתוסים רבים. ארגון המורים אינו המשבית הלאומי ומעכב הסכמים סדרתי, ולא, למורים שהוא מייצג, חשוב לא רק להרוויח קצת יותר כסף ולסיים בשעה מוקדמת בכדי לרוץ ולהימצא עם בני ביתם. אך יש מי שדאג לחלחל דימויים מעין אלו לציבור הרחב. הממסד, באופן עקבי, מעדיף היה את המורים ונציגיהם פאסיביים, שקטים ולא דעתניים, אפילו אם הדבר נוגד את האינטרס הציבורי. אולם ארגון המורים לא היה מוכן להרכין ראשו ולאמץ אל לוח ליבו את "תרבות הסמוך", ובעשור האחרון החל לפעול ליצירת חלופות למדיניות הממשלות, שלא יצרו, בלשון המעטה, חינוך מיטבי.

עד שנת 1958, היו מורי התיכון מאוגדים בהסתדרות המורים. בעשרים ותשעה באוקטובר, פרשו ממנה והקימו את ארגון המורים. האירוע לא היה לשיחת היום ברחוב. לא מן הנמנע כי מעטים מאזרחי מדינת ישראל דנו בו בהתרגשות בליל שבת. ככלות הכל ארגוני עובדים לא היו באותם ימים במרכז תשומת הלב הציבורי, לבטח לא עם ההגמוניה הסדורה של הסתדרות המורים. אך באותם רגעים החל תהליך דרמטי של דיאלוג צרוף במאבק אל מול הממסד החינוכי, אשר השפיע על עיצוב מערכת החינוך. קצת קשה לדמיין זאת, אך אלמלא אותו מאבק, היתה מערכת החינוך במקום קשה ומנוכר עוד יותר מאשר היום. הבשורה הטובה שתצא מן הספר, היא שהיסודות שאותם מתעקש ארגון המורים לקבע בשנים האחרונות, יכולים לשמש משען לצמיחה חינוכית בעתיד.

הפרישה מהסתדרות המורים והקמת הארגון היתה מעשה יוצא דופן בנורמות של אותם הימים במדינת ישראל ההסתדרותית. כך שהיה זה אך טבעי לאנשי הסתדרות המורים להזעיק ולרתום את ראש הממשלה דאז, בן גוריון, להתנגח ולהוקיע את קומץ המורים התיכוניים אשר העזו לצאת כנגד ההסתדרות "הכל יכולה". מאותם רגעים, שהיו עבור מורי התיכון, מלאים בחרדה ואמונה בצדקת הדרך, לא קפא הארגון על שמריו. לעתים הוא שטט בקול, ולעתים החריש מתוך קשב וסולידריות למאורעות שפקדו את המדינה. בתקופות שונות ניתן היה לצפות בו מצחצח את כליו בססגוניות טקסית, ובמוכנות אלי קרב, ובאחרות בחר למתן את פעילותו בזירה הציבורית ולמקד פעולותיו במצוקות של חבריו. בדומה להתפתחות מעוררת ההשתאות של מדינת ישראל בשישים שנותיה, כך גם הארגון שקיים מרבית שנותיה, בגר ושיכלל את יכולותיו המקצועיות.

המשמעות שיש כיום לארגון המורים כלפי מעצבי המדיניות החינוכית אינה מוטלת בספק. הארגון בא לידי ביטוי בכל תהליך חינוכי מרכזי, לבטח בשינויים ארוכי טווח במערכת החינוך הישראלית. פעילותו של הארגון משתקפת גם בפעולות הפשוטות של המורה עם תלמידיה, כאשר דלת הכיתה נסגרת מאחוריה, והיא שרויה בעשייה החינוכית הנסתרת לכאורה מהזרקור הציבורי. מה הופך את ארגון המורים לשחקן כה מרכזי ובולט במערכת החינוך? מה סוד כוחו של הארגון? שני גורמים שלובים מהווים את התשובה לכך. הוותק - הארגון קיים כבר 50 שנה, והוא חלק אינטגרלי מהנוף החינוכי (גורם קבוע ב"משוואת ייצור החינוך" הישראלית). כמו כן, יכולתו של הארגון - הוא פיתח מומחיות נדירה בהתמודדות בשוק העבודה החינוכי ובתירגום הפרטים הקטנים של המעשה החינוכי, לייצוג ציבורי נרחב. בעוד שממשלות עלו והתחלפו, וסדרי היום שהן הציגו היו לעתים מנוגדים, הארגון סבל מתנודתיות קטנה בהרבה. מספר העומדים בראשו היה מועט יותר, ותחלופת יושבי הראש, לא יצרה על פי רוב מדיניות מנוגדת לקודמיהם, לבטח לא קטעה טיפול רציף בצרכים של חברי הארגון.

פיתוח מומחיות בארגון היה הדרגתי, ובא לידי ביטוי בהתמודדות מושכלת עם מערכת יחסי העבודה במדינת ישראל, שגם היא צמחה והתעצמה במקביל. אך עיקר התנופה שצבר הארגון הגיעה מלימוד הסוגיות החינוכיות השונות במדינה, ומההכרה האסטרטגית בצורך בקידום מערכת החינוך בישראל, במקביל לצרכי המורה הצורך בפיתוח ההוראה כפרופסיה הוזכר כבר בעת הקמת הארגון, אך נותר לאורך שנים רבות בשיממונו, וכהצהרה בלבד. החל מאמצע שנות התשעים של המאה העשרים, קיבל המאבק לקידום הפרופסיה תנופה, ונקבע כמטרה ארגונית, מבלי להזניח את המאבק לקידום שכרו ותנאי עבודתו של המורה. הארגון נכנס לדינאמיקה חדשה של פעלתנות. בעידן הגלובליזציה, בזמן ארגוני עובדים בעולם קורסים, מצליח ארגון המורים לשמר ולחזק את כוחו.

הספר ייחודי וחדשני בתחומו. הוא בוחן את הארגון בשנים 1956 - 2008 לפי נקודות מבט שונות. מזווית הראיה ההיסטורית ניתן לראות כיצד צמח הארגון במקביל למדינת ישראל. זווית הראיה הארגונית יכולה ללמד על נפתולי התפתחותו של ארגון חינוכי, תוך שימוש במושגים מעולם המינהל החינוכי. זווית הראיה של יחסי העבודה היא זו שסוגרת את הטרילוגיה ומאירה אותה באור ייחודי, משום שארגון המורים הרחיב את זירת פעילותו מארגון עובדים "רגיל", המתמקד בשכר עובדיו ובתנאיהם, לארגון שעוסק הלכה למעשה בפיתוח העיסוק של חבריו לפרופסיה. בניגוד למאפיין ארגונים דומים במדינת ישראל, לא התפצל ארגון זה לשני ארגונים, אלא התרחב ופעל במקביל בשתי הזרועות הללו.

במהלך הספר ישנם ציטוטים רבים של דמויות, בכירים בזירות הפעולה של הארגון או בסביבתן בתקופות השונות. הדמויות אינן מופיעות בשמן. הציטוטים מבוססים על ראיונות עומק, מתוך מחקר שנערך במסגרת עבודת דוקטוראט באוניברסיטה העברית בירושלים. המרואיינים הם אנשי מפתח בכירים במשרדי החינוך והאוצר, ובארגון המורים. בהסתמך על האתיקה המחקרית, הובטחו למרואיינים חיסיון (חלקם פעילים עד עצם כתיבת השורות בשירות הציבורי ובמקומות נוספים). הספר נסמך על מאות מסמכים שקשורים בפעילות הארגון בחמישים שנותיו (המחקר נמשך במשך כעשר שנים). חלק קטן מהתיעוד, בעיקר זה של חמש השנים האחרונות, משלב גם תובנות שנובעות מתצפיות באירועים שבהם היה הארגון לשחקן מרכזי.